

LES NOVES FORMES DEL DINER I EL PROBLEMA DE LA INSTITUCIONALITZACIÓ: UNA PERSPECTIVA FENOMENOLÒGICA ¹

THE NEW FORMS OF MONEY AND THE PROBLEM OF INSTITUTIONALIZATION: A PHENOMENOLOGICAL PERSPECTIVE

JOAN GONZÁLEZ GUARDIOLA
Universitat de les Illes Balears
Grup d'Estudis Fenomenològics (SCF / IEC)
Sociedad Española de Fenomenología (SEFE)

RESUM

S'exploren les possibilitats que el treball conceptual i fenomenològic sobre el concepte de «diner», així com la seva crítica, pot dur a terme a l'hora de classificar les criptodivises com a formes d'existència del diner. A través d'una presentació de la definició dels diners s'intentarà una delimitació més precisa de les criptodivises, i del lloc que podrien ocupar a partir de l'anàlisi de les diverses funcions del diner.

Paraules clau: bitcoin, criptodivises, definició del diner, fenomenologia del diner, teoria monetària.

ABSTRACT

This article explores the possibilities that conceptual and phenomenological work about the concept of «money», as well as its criticism, can offer in terms of classifying cryptocurrencies as forms of existence of money. By defining money and analyzing its different functions, this article attempts to provide a more precise demarcation of cryptocurrencies and their possible roles.

Keywords: bitcoin, cryptocurrencies, definition of money, monetary theory, phenomenology of money.

1 Investigació realitzada en el marc del projecte «Fenomenología del cuerpo y análisis del dolor», finançat pel Ministerio de Economía, Industria y Competitividad (FFI2017-82272-P).

1. INTRODUCCIÓ: LA NECESSITAT DEL REPLANTEJAMENT DE LA QÜESTIÓ DE LA DEFINICIÓ DEL DINER

A tota investigació fenomenològica sobre els diners es fa imprescindible distingir de manera especialment precisa entre la qüestió de la *definició* del diner i la qüestió de la seva *forma d'existència*; adoptant algunes expressions típiques, segons l'escola a la qual preferim aproximar-nos, distingir entre la *intensió* del concepte «diners» i la seva *extensió* (en una perspectiva més pròpia de l'anàlisi conceptual), o entre el nivell *ontològic* de la pregunta pels diners respecte al nivell òntic del plantejament (en una perspectiva més fenomenològica). En els fonaments de l'economia la diferència entre els dos nivells està nítidament plantejada en la diferència entre la definició funcional del diner i la teoria de l'agregació (podríem dir: entre el nivell de fonamentació macroeconòmica i l'econometria com a eina auxiliar que assenta les bases mètriques de la conceptualització).

El primer treball que es fa en economia sobre el concepte de diner consisteix en proporcionar una definició funcional i estipulativa (considerarem «diner» tot allò que permeti fer X, Y, Z... on X, Y i Z són «funcions» i els diners són entesos com una «funció de status» que nia i concentra les altres), per a continuació, des de la teoria dels agregats monetaris, passar a la consideració del tipus d'entitats que compliran les condicions de la definició i, sobretot, considerar les possibilitats tècniques de la seva mètrica.

Podríem resumir la història sobre l'evolució del concepte de diners en l'economia dels darrers 50 anys com la història de l'aturada i fossilització de la primera de les operacions (la qüestió de la definició) respecte al progrés exponencial de la segona de les operacions (desenvolupament de la teoria dels agregats monetaris en vistes a la fixació del concepte de «massa monetària»²). Molts economistes, fins i tot en l'àmbit del postkeynesianisme,³ l'escola que més ha innovat al respecte de la qüestió de la definició dels diners, han acabat considerant el debat sobre la naturalesa ontològica dels diners com un debat merament «metafísic».⁴ En canvi, el desenvolupament

2 Quaranta-vuit anys, per ser més precisos, si comptem des de la declaració d'inconvertibilitat del dòlar de 1971, més endavant feta circular amb l'expressió «Nixon shock». En cert sentit, pot considerar-se la declaració de Nixon el punt de sortida de la financiarització de l'economia, esperonada per la crisi del petroli de 1973, que desembocarà en el desplegament, i sorprenent desenvolupament, a inicis dels anys 80, de la teoria de l'agregació.

3 Sobre el postkeynesianisme, és molt recomanable King 2003.

4 Cf. Chick 1978: 39.

de tècniques econòmriques per mesurar el tipus d'actius que ja estem fent servir com si fossin «diners», d'esquenes a la claredat conceptual de la seva definició, s'ha sofisticat moltíssim des dels anys 80 ençà.

En aquest context pel qual el nostre hebre-nos-les amb els diners, el nostre tracte diari amb ells, s'ha multiplicat exponencialment i ha augmentat el tipus d'entitats abstractes que han acabat caient sota el seu ús, a mesura que s'ha enfosquit o simplement s'ha oblidat la qüestió relativa al seu ésser, s'ha afegit la irrupció, a partir del 2009, de les criptodivises. Sempre és relativament complex establir quan dos fenòmens tenen una relació de causalitat o de simple simultaneïtat, i això és especialment complicat en les ciències socials, i probablement encara més en l'economia, però el fet és que l'aparició *operativa* de la primera criptodivisa (el bitcoin) coincideix pràcticament amb el *crack* econòmic del 2008.⁵

El *crack* de 2008 suposa, fins a cert punt, un col·lapse de bona part dels processos de financiarització de l'economia, que havien pronunciat una certa autonomia del circuit financer de l'economia respecte al circuit de la producció. Una primera manera d'entendre l'aparició i prodigiosa extensió del mercat de les criptodivises podria ser emmarcar-la com un primer intent de perpetuació d'aquesta autonomia. Però aquest punt de vista és insuficient, perquè l'aparició de les criptodivises sembla manifestar-se més aviat com un intent de desvinculació de les activitats econòmiques d'un sector de la població molt difícilment determinable respecte a tot el sector de l'economia financiaritzada *institucionalitzada* (sector bancari). En un context en el qual l'agenda geopolítica internacional sembla veure's centrada en la qüestió de l'impacte ecològic de les activitats econòmiques, i en el qual s'ha posat per primera vegada en qüestió l'empremta ecològica de la tecnologia que possibilita l'operativitat amb les criptodivises (la tecnologia blockchain, o cadena de blocs),⁶ sembla pertinent reactivar

5 Tècnicament, la criptografia que posa els rudiments pel funcionament de les criptodivises té una prehistòria en *DigiCash* (1995), i en l'article de l'Agència de Seguretat Nacional dels EUA, «How to Make a Mint: the Cryptography of Anonymous Electronic Cash», *The American Law Review* 46/4 (1997). Però no serà fins l'aparició del bitcoin el 2009 que incorpora ja un sistema PoW (prova de treball) per a la verificació de les transaccions, la qual cosa començarà a estendre exponencialment l'ús de les criptodivises.

6 Sobre l'impacte energètic de les operacions amb la tecnologia de la cadena de blocs, cf. Chr. Malmo, «One Bitcoin Transaction Consumes As Much Energy As Your House Uses in a Week» (1 novembre 2017); https://www.vice.com/en_us/contributor/christopher-malmo.

l'antiga pregunta metafísica oblidada sobre la naturalesa dels diners: són les criptodivises «diners»?

2. LA NATURALES A DEL DINER: LA DEFINICIÓ FUNCIONAL

En economia s'entén per diners «qualsevol cosa capaç de dur a terme les funcions de mitjà de canvi, unitat de compte, sistema de pagament i dipòsit de riquesa». ⁷ El que s'entén comunament per aquestes funcions és el següent:

Unitat de compte. Els diners disposen una mesura o patró homogeni amb el qual expressar els deutes, els preus i el poder general de compra per tal com estableix unes equivalències entre el numerari i els béns.

Mitjà de canvi. Els diners poden ser intercanviats per altres mercaderies. En aquest sentit, els diners són una mercaderia que es constitueix com a mitjà de canvi acceptat comunament en intercanvis indirectes. ⁸

7 Schumpeter 1995: 1179. Aquesta definició presenta moltíssimes petites variacions, que de vegades condueixen a debats no exempts d'interès, però en el substancial la definició es manté aproximadament dins aquests límits. Mankiw (2006: 46) substitueix el «qualsevol cosa» pel concepte, propi de l'àmbit de la comptabilitat, «actiu», i inclou la funció de mitjà de pagament dins la funció d'unitat de compte; just el contrari que fa Polanyi (1994: 185: «Els orígens del pagament es remunten a una època anterior a la utilització d'objectes quantificats en el descàrrec d'obligacions connectades amb tals transaccions»), mentre Samuelson, Nordhaus (2006: 32) conserven d'alguna manera el «qualsevol cosa» (ells diuen «tot el que serveixi»), però el restringeixen a la funció de mitjà de canvi, encara que després expliquin la resta de funcions a part. Cal tenir en compte que la terminologia pot variar lleument, i de vegades no de manera temàticament innocent, segons el context adopti una perspectiva més taxonòmica-comptable o més teòrica. Així, «mesura de valor» esdevé de vegades «unitat de compte»; o «reserva de valor» esdevé «dipòsit de valor», conceptes que Sawyer (dins Rochon, Rossi 2003: 4) distingeix nítidament.

8 Per «intercanvi directe» entenem el model d'intercanvi primordial del bescanvi, «cosa per cosa», constituït sobre l'espontània coincidència d'interessos respecte a les mercaderies que els agents necessiten i les mercaderies de què desprendre's: la mercaderia que posseeix i que no necessito coincideix amb la que necessita l'altre que posseeix una altra mercaderia que jo no posseeixo. L'intercanvi és indirecte quan s'adquireixen mercaderies, no en funció d'una coincidència dels interessos directes, sinó per tenir accés a altres mercaderies que no estan presents en un altre intercanvi posterior. En l'intercanvi indirecte hi ha un canvi que suposa una mediació entre el bé del qual hom es desprèn i el bé que hom adquireix. Per a aquesta distinció, cf. Von Mises 2007: 4 i ss.

Mitjà de pagament. Els diners serveixen per cancel·lar obligacions o deutes contrets amb persones físiques o institucions. Amb els diners, per exemple, paguem els impostos.

Dipòsit de riquesa. Els diners permeten conservar poder adquisitiu del present al futur. Com a dipòsit de riquesa és imperfecte, perquè enfront de pujades de preus futures, aquest poder adquisitiu pot disminuir, però en principi serveix per acumular poder de compra en situacions futures.⁹

Aquesta definició dels diners, amb les petites variacions terminològiques assenyalades, ha descansat durant moltíssims anys en la majoria de manuals d'economia. En una primera anàlisi de la definició funcional tradicional trobem ràpidament els següents aspectes problemàtics:

- (1) La majoria de formulacions parla de «qualsevol cosa». No importa que sigui aquesta o aquella, però ha d'haver-hi «cosa».¹⁰
- (2) Aquesta «cosa» ha estat gairebé sempre interpretada històricament com una cosa pertanyent a la regió «cosa física».
- (3) En la història del pensament econòmic, la funció que ha estat privilegiada com a funció primordial ha estat tradicionalment la funció de mitjà de canvi.
- (4) Aquest predomini de la funció de mitjà de canvi ha anat acompanyat d'una concepció genètica de tota la resta de formes dels diners (diners fiduciaris, diners electrònics, etc.) a partir d'aquest «diner-cosa».

9 Sawyer (2003: 4) distingeix entre «reserva de riquesa» (*store of wealth*) i la clàssica «reserva de valor» (*store of value*). La «reserva de valor» és pràcticament sinònima a la constitució del diner-mercaderia, o el que és el mateix, a l'acceptació (en termini curt de temps) que si conservo una mercaderia que no desitjo, i els altres fan el mateix, podem utilitzar-la com a mitjà de canvi acceptat comunament. Segons això, el mitjà de canvi es funda en la reserva de valor, que és diferent de l'acumulació d'aquesta mercaderia com un «dipòsit de riquesa».

10 Moltes vegades el concepte ontològic de «cosa» és substituït per altres expressions que designen aquest caràcter específic en el llenguatge tècnic d'alguna ciència; expressions similars o equivalents, del tipus «tot allò que», o conceptes tècnics com «actius» o «béns», etc.; en qualsevol cas, es fa referència al concepte de «quelcom», al concepte d'«ens», i això és habitualment expressat en aquestes definicions en la fórmula «qualsevol cosa».

Podem denominar al conjunt de condicions (2-4) com els fonaments d'allò que en la teoria monetària contemporània ha vingut a anomenar-se «anàlisi ortodoxa»,¹¹ constructe històric escolar que alguns fan arrencar des de la primera descripció sobre l'origen dels diners a Aristòtil¹² i el porten fins a la moderna teoria quantitativa dels diners, que està basada en comprendre els diners com un estoc l'oferta el qual és independent de la demanda.¹³

Però si observem la definició amb més atenció, l'associació entre el conjunt de condicions (2-4) i (1) no és en absolut una associació *necessària*. Que el diner hagi de ser «quelcom» (condició 1) no vol dir, necessàriament, que el diner hagi de ser quelcom pertanyent a la regió «cosa física» (condició 2). No vol dir, tampoc, que de les quatre funcions que ha de suportar aquest «quelcom» la funció primordial hagi de ser la de «mitjà de canvi» (condició 3). Aquest conjunt d'associacions han estat dutes a terme històricament de manera natural tant pels economistes clàssics i neoclàssics com pel pensament popular que ha fet arrencar sempre la gènesi dels diners a partir del constructe imaginari idealitzat del bescanvi.

En el constructe imaginari idealitzat del bescanvi semblen vincular-se de manera necessària la funció de mitjà de canvi amb la constitució d'una mercaderia (una «cosa física») que faci de diners.¹⁴ En canvi, la resta de funcions semblarien, a primera vista, poder ser exercides de manera més efectiva per un altre tipus d'ens que no necessàriament ha de perquè pertànyer a la regió «cosa física»: en principi sembla intuïtiu acceptar que la

11 Cf. Ingham 2004: 28; Smithin 2000: 3; Fontana, Vera (dins Rochon 2003: 59); Wray (dins Smithin 2000: 42).

12 Schumpeter 1995: 100.

13 És a dir, ens porta a comprendre els diners com una variable exògena dels sistemes econòmics; cf. Bailly, Gnos (dins Piégay 2006: 220). Evidentment, això és una simplificació, un «clixé» històric, sobre el qual caldria matisar moltíssimes coses, però sí que pot considerar-se com a element comú de totes les particularitzacions d'aquest constructe escolar una concepció exògena dels diners, que condueix a l'axioma de neutralitat dels diners.

14 La presentació més clàssica de la teoria de la gènesi dels diners en el diner-mercaderia i en la funció de mitjà de canvi seria la de Menger (1997: 319 i ss.). No obstant això, en l'anàlisi d'Aristòtil al llibre I de la Política estan ja fixades les condicions bàsiques del relat: els diners es constitueixen a partir de les necessitats del canvi, per agilitzar-lo i facilitar-lo. Aquesta gènesi dels diners és la que donarà peu a la famosa metàfora dels diners com un «lubricant» dels canvis, font de totes les concepcions exògenes dels diners i de totes les teories del diner mercaderia. Cf. Ingham, dins Smithin 2000: 17.

funció d'«unitat de compte» pot ser duta a terme millor mitjançant entitats abstractes que mitjançant coses físiques;¹⁵ respecte a la funció de «mitjà de pagament», un pagament consisteix en la cancel·lació d'una obligació, i per tant està constituït sobre un acte de parla, del qual el diner físic no és més que un element constituent possible, però no necessari; i respecte a la funció de dipòsit de riquesa, un dipòsit és un ens que pot existir de manera independent a l'existència física del diner que el constitueix, en tant que pot ser entès com a pura representació dels diners.¹⁶

La comprensió que de la definició funcional du a terme l'anàlisi ortodoxa sembla seguir la seqüència fundacional (3) → (2)-(1) → (4). Això és de capital importància, perquè implica que la comprensió que el diner hagi de ser «quelcom» és llegida a la llum de la constitució de la funció de mitjà de canvi. *És la constitució de la funció de mitjà de canvi la que orientarà la manera com calgui comprendre el que es vulgui dir amb el concepte ontològic de «cosa» en el marc de la definició dels diners.*

El relat que l'anàlisi ortodoxa du a terme de la constitució de la funció de mitjà de canvi consisteix en la construcció imaginària idealitzada del bescanvi.¹⁷ L'aspecte més important de la construcció imaginària del bescanvi consisteix en el fet que, com a situació idealitzada que constitueix el rerefons dels diners, prefigura un intercanvi absolutament pur, espontani i «buidat» d'elements institucionals coconstituents; és a dir, sota el constructe imaginari del bescanvi subjau el concepte historiològic d'un «jardí de l'edèn» de lliure mercat no regulat per institucions estatals;¹⁸ un diner que emergeix espontàniament del lliure intercanvi de mercaderies.¹⁹

15 El teòric del circuit Bernard Schmitt assenyala que el diner «està ell mateix constituït per nombres purs, no és en absolut una mercaderia, ni or ni argent... El numerari, correctament entès, no és sinó el diner en la seva qualitat de variable purament aritmètica». Cf. Schmitt, dins Piégay 2006: 186.

16 Cf. B. Smith, dins Koepsell, Moss 2003: 287 i ss.

17 L'expressió «construcció imaginària idealitzada» no és aliena a la terminologia metodològica pròpia dels relats més típics de l'anàlisi ortodoxa. Von Mises (2007: 288) parla del mètode de les construccions imaginàries (*imaginary constructions*) com del «més propi» de l'economia.

18 La «faula del bescanvi», en expressió de Servet (2001: 16 i ss.); o el «mite mengerià», en expressió d'Ingham (dins Smithin 2000: 24).

19 Klein, Selgin (dins Smithin 2000: 232). ¿Com si no oblidar el continu èmfasi de Menger a negar la més mínima constitució contractual als diners? Cf., per exemple, Menger 1997: 325: «Els diners no són una invenció estatal ni el producte d'un acte legislador»; 327: «Els diners no són el producte d'un acord previ dels agents econò-

Òbviament, el rerefons en la constitució d'aquest constructe imaginari no és ontològic; és polític. Aquest rerefons polític prefigura un món idealitzat d'intercanvis purs i espontanis buidat de tota legislació. L'estar més propi dels éssers humans en aquest constructe és l'intercanvi, i l'intercanvi ho és de béns. El concepte econòmic de «bé» és el transsumpte econòmic per al concepte ontològic de «cosa», atès que per «bé» s'entén «qualsevol cosa susceptible de satisfer una necessitat». És tal la dimensió «materia- litzant» del concepte de «bé» com a versió econòmica del concepte onto- lògic de «cosa» que el seu ús és aplicat per Menger a la pròpia definició dels diners: serà considerat diner «qualsevol bé» que assumeixi les tres funcions clàssiques (mitjà d'intercanvi, mesura de valor, reserva de valor, en la denominació de Menger, que omet gens innocentment la funció de mitjà de pagament, perquè els homes lliures ho són només en tant que no tenen cap deute). La consideració dels diners com si fossin un bé condueix Menger fins i tot a precisar les condicions empíriques determinades que afavoreixen l'elecció d'una cosa concreta com a diners respecte a altres: la seva durabilitat, portabilitat, divisibilitat, etc., són *condicions físiques* que condicionen la major liquiditat d'una cosa, i per tant, faciliten la seva elecció com a diners.

Per tant, la comprensió ortodoxa de la definició funcional arrenca de la constitució de la funció de mitjà de canvi en una construcció imaginària del bescanvi políticament motivada (3); la constitució d'aquesta funció indica el rerefons sota el qual cal entendre el concepte de «cosa» (1), i aquest concepte de «cosa» és constituït com «cosa física» —«bé», «mer- caderia»— (2).

3. EL DIFÍCIL ENCAIX DE LES CRIPTODIVISES EN EL CONCEPTE DE «DINER MODERN»

És important retenir aquestes condicions conceptuals i històriques sobre la constitució del concepte de «diner» i del constructe històric escolar que acostuma a circular en el món acadèmic de l'economia sota l'etiqueta de «relat ortodox» o «anàlisi ortodoxa» a l'hora d'intentar aplicar-les a la nostra pregunta sobre si les criptodivises encaixen en aquestes condicions. Això suposa avaluar si les criptodivises podrien recollir i niar en el seu

mics i menys encara el resultat d'uns actes legislatius. Tampoc són una invenció dels pobles»; i, especialment, la llarguíssima nota històrica de la p. 323.

si (en la seva constitució ontològica) totes les funcions del diner. De fet, es considera que cau sota la definició de «diner en sentit modern» només aquell diner capaç de concentrar les quatre funcions en una mateixa entitat.²⁰

Pot donar-se el cas que les funcions isolades unes respecte a les altres estiguin vinculades a entitats diferents, fins i tot en el cas que aquestes entitats diferents estiguin articulades en un mateix sistema polític i econòmic integrat, com és comú en la descripció de moltes economies de l'antiguitat; però les funcions així isolades i operatives no esdevindrien «diner en sentit modern», i per referir-nos a aquestes «funcions integrades» en la unitat d'un mateix sistema però no concentrades en una sola entitat, seria recomanable emprar l'expressió «diner arcaic».²¹ Òbviament, la qüestió de com les funcions monetàries estan integrades en un sistema econòmic i social (si es presenten concentrades en una sola entitat; si estan disperses entre entitats diverses) té efectes decisius en la constitució del concepte fenomenològic del món de la vida d'una comunitat determinada: condiciona des de la comprensió de les estructures més bàsiques d'aquesta comunitat (espais i temps socials; eixos intersubjectius d'intel·ligibilitat de les pràctiques socials), fins la constitució identitària de la pròpia comunitat.

Des d'aquesta perspectiva, hauria de semblar evident que la resposta a la pregunta sobre si les criptodivises són diners en sentit modern es presenta de manera rotundament negativa: les criptodivises no serien, segons la definició de «màxims», diner modern. La funció més clamorosament exclosa, perquè suposa gairebé una exclusió *de iure*, és la funció de «mitjà de pagament»: cap estat accepta a dia d'avui el pagament d'impostos a través de cap criptodivisa, però més enllà d'aquesta constatació merament empírica, és interessant reparar en el motiu: no pas perquè cap estat del món no hagi considerat valuoses les criptodivises, sinó perquè l'estat que podria reclamar el pagament d'impostos a través d'elles *no existeix*: el conjunt d'individus que fan intercanvis mitjançant les criptodivises no constitueix cap comunitat que hagi de ser coordinada a través d'un conjunt d'institucions que tingui cap força coercitiva per reclamar obligacions morals a

20 Quant a la definició de «diner modern» com aquell que concentra les «quatre» funcions en un sol ens, cf. Dalton 1965: 48; Seaford 2004: 16-20; Schaps 2007: 12-15; Von Reden 2010: 3-6.

21 O, si es prefereix, «diner antic», però nosaltres preferiríem reservar aquesta denominació per la peculiaríssima noció de diner a Grècia, respecte a la qual existeix un viu debat relatiu a la seva ubicació en aquestes distincions. En relació amb aquest debat, cf. Guardiola, Monserrat 2017: 208 i ss.

aquesta comunitat²². De fet, el conjunt d'individus és exactament això: un conjunt d'individus que no arriba a constituir una comunitat. És pel fet que el conjunt d'individus intercanvians no constitueix una comunitat (més enllà, es sobreentén, d'un conjunt d'individus que s'intercanvien coses) que no pot existir cap estat reclamant cap obligació respecte a cap sosteniment de serveis mancomunats.

La funció de «mitjà de pagament» és aquella a través de la qual el diner permet cancel·lar un deute prèviament contret, i és la funció vinculada al pagament d'impostos. Aquesta funció, exclosa habitualment dels grans debats «clàssics» sobre les funcions monetàries —tendint a centrar-se en la gigantomàquia entre el mitjà de canvi (neoliberals i austríacs) i la unitat de compte (cartalistes i keynesians)—, va ser reivindicada als anys 70 del segle passat per bona part d'autors postkeynesians, que van arribar a proclamar-la com la més important de totes, i la més específica.²³ Si restringim l'ús estricte del concepte de «pagament» al que hauria de ser el seu ús tècnic (el seu ús en teoria monetària),²⁴ tot pagament consisteix en la cancel·lació d'un deute.²⁵

22 Els beneficis de les operacions en criptodivises s'han d'incloure en la declaració de la renda, però es fa com una declaració de patrimoni (com l'or o els béns immobles de què disposem). Però no ens referim ara a això, sinó al fet que l'estat no acceptarà cap criptodivisa com a moneda amb la qual cancel·lar el deute contret amb la societat a través del pagament d'impostos.

23 És especialment rellevant el debat entre Robert Clower i George Shackle sobre la definició del diner com a mitjà de pagament; els textos del debat han estat publicats a Clayton, Gilbert, Sedgwick 1971.

24 Aquest ús propi de la teoria de les funcions monetàries no sempre és simètricament coincident amb l'ús que en fa la comptabilitat, que ha acabat fent un ús operatiu pel qual s'entén per «pagament» no només la cancel·lació de deutes, sinó també l'emissió d'obligacions (per exemple crèdits). Això ha acabat derivant en el fet que el concepte de «pagament» en comptabilitat es desdibuixi operativament en «qualsevol moviment de fons de la tresoreria d'una entitat». Però pot ser molt interessant rastrejar la «direcció temporal» (emissió de crèdits o cancel·lació de deutes) a l'hora de fixar algun significat economètric al concepte de «pagament».

25 És important retenir el desplaçament que pateix el concepte de «pagament», i que tendeix a estendre'l equívocament fins a fer-lo coextensiu del concepte de «compra». Tot i que el desplaçament és molt significatiu, taxonòmicament és incorrecte: tot acte de compra pressuposa un pagament, però no tot pagament pressuposa una compra. Quan pago una multa no l'estic comprant. Quan pago impostos, no estic «comprant hospitals i escoles públiques» per la meva comunitat, tot i que moltes campanyes publicitàries de l'estat, atentes al predomini que el consum té en les societats del benestar com a societats de mercat, prefereixin l'estratègia comunicativa de presentar

La cancel·lació de deutes per excel·lència, a les societats basades en una economia monetària, consisteix en els impostos. Els impostos estan basats, no només però en bona mesura, en la conservació per part de l'estat del monopoli de la divisa. Quan proposem que la definició de «mitjà de pagament» queda pràcticament exclosa *de iure* en el cas de les criptodivises, ens referim al fet que consisteix en un element fonamental de la seva constitució originària que han estat creades per anar directament contra aquesta funció elemental del diner modern. Les criptodivises han estat creades *contra* el concepte del diner creat institucionalment per l'estat (concepció cartalista / keynesiana) i gestionat i posat en marxa a través d'institucions pseudoprivades (els bancs). Les criptodivises són l'intent més potent d'atemptar contra l'amalgama entre públic (el diner de curs legal és un monopoli de l'estat) i privat (els bancs com a institucions tenen ànim de lucre; són empreses comercials) pròpia de les institucions bancàries.

Aquesta consideració hauria de ser suficient per excloure automàticament qualsevol criptodivisa, tal com les coneixem ara, de la definició de «diner modern». La consideració que es limitaria a considerar que l'únic nou en les criptodivises consistiria en el seu caràcter «digital», (ententent per aquest caràcter el fet que no existeixen físicament sinó en forma de numerari pur electrònicament enregistrat), donaria l'esquena a aquest caràcter tan rellevant en la seva constitució històrica.²⁶ De fet, molt més important que el caràcter «digital» de les criptodivises és la tecnologia «blockchain» («cadena de blocs»)²⁷ en què està basada, i que pressuposa que la validació

els impostos com una «socialització del consum» per la comunitat. Però el cert és que els impostos són obligacions derivades dels deutes contrets pel simple fet (meravellós o diabòlic, però decidir això ja correspondria a una reflexió política que escapa les capacitats del present treball) de viure en societat. Per tant, els pagaments no són compres, sinó cancel·lació de deutes. Les compres sí inclouen pagaments, en tant que l'intercanvi entre mercaderies està mediat per la constitució institucional d'una entitat que reconeixem intersubjectivament com a vàlida i que ens sotmet a obligacions: els diners. Només el troc (que estrictament, a nivell conceptual, no pot ser considerat una «compra») podria ser entès com un intercanvi que no inclou cap pagament.

26 Afegir a les criptodivises la qualificació de «diner digital» no afegeix de fet pràcticament res a la seva comprensió. «Digital» no defineix aquí cap altre paràmetre que una forma d'emmagatzematge d'informació, i avui dia pràcticament tot el diner mundial (amb excepció aproximadament d'un 8% sobre el total, que es conserva en forma d'efectiu i reserves) és digital; «digital» ho són ara per ara pràcticament totes les divises estatals; «digitals» ho són els euros que entren cada mes al compte corrent en concepte del nostre salari.

27 Una cadena de blocs és una estructuració de dades segons la qual la informació con-

de les operacions dutes a terme amb aquesta entitat digital no depèn de cap institució bancària prèviament autoritzada estatalment per operar amb els diners moderns de l'estat-nació que correspongui.

És interessant constatar que, intuïtivament, la majoria de gent es basa, gairebé de manera immediata a l'hora de valorar si les criptodivises són diner modern, en el fet que a través d'elles es pugui o no comprar, i ningú tendeixi a reparar immediatament en el fet que a través d'elles es puguin o no pagar impostos. La força dels actes de compra i de consum generen immediatament un biaix tendint a considerar diner tot mitjà de canvi, acompanyant d'aquesta manera el relat ortodox sobre els diners i la seva naturalesa: si em permet comprar, aleshores és diner. Però més enllà de la constatació empírica en l'augment d'empreses i serveis que accepten criptodivises en les seves transaccions, el fet que puntualment es puguin efectuar compres (i, per tant, pagaments a altres individus directament sense la mediació d'entitats bancàries), no evita la seva exclusió de la definició de «diner modern» al no conservar per cap estat del món la funció de «mitjà de pagament» destinada als impostos.

La temptació pel filòsof esdevé immediatament en interrogar-se: ¿D'on prové la fixació «moderna» amb la definició de «diner modern», que sembla vincular-la als moderns estats-nació, precisament en un moment en què allò que alguns historiadors de les idees denominen «postmodernitat» esdevé ja aparentment una realitat quotidiana i els estats-nació estan mostrant la seva inoperativitat per respondre a les demandes de noves ciutadanes i de noves formes de subjectivitat? ¿No hauríem d'apostar fermament per abandonar la definició de «diner modern» de la mateixa manera que alguns teòrics de la política aposten per una superació i abandonament de l'estat modern en la creació de noves formes de comunitat «postmodernes»? ¿I no podrien pas ser les criptodivises les noves formes de diner d'aquestes noves comunitats?

4. ANÀLISI FENOMENOLÒGICA DE LES CRIPTODIVISES

Per poder respondre afirmativament a aquesta pregunta (a si les criptodivises podrien ser considerades la superació tecnològica i postmoderna

tinguda s'agrupa en conjunts (blocs) a cadascun dels quals se li afegeix una metainformació relativa a altre bloc de la cadena anterior en la línia temporal, de manera que la informació continguda en un bloc només pot ser editada mitjançant eines criptogràfiques modificant tots els blocs posteriors.

del concepte de «diner modern», i per tant paral·lelament una superació corresponent de les formes de comunitat modernes en tant que vinculades a estats), seria necessari que tot el seu sistema fos sotmès de manera aproximadament sòlida i suficient a la prova de la inconvertibilitat amb les divises modernes dels estats-nació moderns. Ningú a dia d'avui es troba en condicions d'afirmar què succeiria davant d'una limitació de les criptodivises per ser canviades en dòlars, euros o iens, però no hi ha cap indicatiu que sembli augurar res de bo davant d'una situació d'aquest tipus. Aquest factor fa pensar en les criptodivises com en un equivalent immaterial de l'or com a valor refugi, parasitari en tot moment de les economies monetàries dels estats moderns, davant de les turbulències a les que aquestes són sotmeses.²⁸ En tot cas, com hem dit anteriorment, si l'articulació de les funcions al voltant d'una sola o més entitats consistia en un element fonamental en la constitució del món de la vida de les comunitats que les empren, cal pensar si els conjunts d'individus que s'articulen a través d'aquestes activitats arriben a constituir comunitat, i com és el seu món-entorn en tant que món compartit.

Caldria aquí dur a terme tota una fenomenologia del món-entorn dels usuaris de criptodivises, per trobar el sentit de les estructures del món de la vida de la comunitat que podrien arribar a constituir: parlem d'activitats centrades bàsicament en l'espai privat de les cases i les cel·les laborals d'espais individualitzats i oberts al món global a través de pantalles i dispositius tecnològics. Aquests espais alhora vitalment molt tancats en termes de món-entorn i alhora tecnològicament oberts a distàncies enormes a través de les pantalles no necessiten de gaire inversió en allò que els individus que comparteixen «espais en comú» necessitarien: carreteres, escoles i espais públics; entorns físics que són solcats pels cossos dels individus en la compartició espaciotemporal de les seves activitats.²⁹

El món de pantalles i dispositius tecnològics possibilita l'entrada de les activitats a l'entorn individual de les habitacions i cubicles, que esdevé

28 L'associació entre les funcions que farien les criptodivises i l'or es troba fonamentada a Bjerg 2016: 57 (*Gold Standard without Gold*).

29 Si ja el concepte de «diner modern» anava associat a un enorme potencial del que en sociologia es coneix amb el concepte de «desancoratge» (cf., per exemple, Simmel 1989: 448 i ss.), entenent per aquest l'eixamplament i allunyament entre els orígens i els finals dels processos de relació social, les criptodivises actuarien a mode d'un desancoratge sobre el diner modern; un desancoratge que ja més que en termes espaciotemporals es defineix en termes socials i polítics, o fins i tot en clau de «desancoratge corporal» tecnològicament possibilitat.

el centre sobre el que pivota qualsevol altre heure-se-les amb els altres. La constitució de l'espai d'aquestes operacions amb criptodivises no pot ser oblidat a l'hora d'explicar també l'exclusió de la funció de «mitjà de pagament» de la seva constitució monetària: el món-entorn en que es desenvolupen les seves activitats sembla constituir-se com un món que vol aprofundir en la llibertat individual que es proclama per part del ciutadà que vol esdevenir absolutament lliure de qualsevol deute, sacrificant la potència corporal de la seva acció en el món dels espais públics a canvi de potència tecnològica reclosa o circumscrita a l'espai de la casa.³⁰

Però una anàlisi més detallada, no només a l'espai del món-entorn d'aquestes activitats, sinó també a la seva metaforologia, ens dona la pista adequada a la resposta sobre la naturalesa ontològica de les criptodivises. Una anàlisi metaforològica ens fa parar atenció en la quantitat abundosa d'una semàntica del món de la mineria. El caràcter ontològic de la criptodivisa l'acosta molt al de les funcions que juga l'or com a actiu refugi i estable en el marc d'una economia en la qual les divises estatals digitals ja no funcionen amb patró or, però amb la diferència que ara aquest or

30 Aquest «espai de la casa» esdevé el centre de pivotatge de les relacions socials, desancorades de l'espai públic interpretat com espai físic, i de l'ús dels diners públics entesos com a divises estatals. Són aquestes relacions monetàries «relacions virtuals»? No, si per «virtual» entenem simplement una oposició a «allò real»; els intercanvis amb criptodivises ocorren en el món real com intercanvis d'informació emmagatzemada de forma digital. Si «virtual» s'oposa merament a «real», el concepte sembla molt difícilment sostenible. Però si la «virtualitat» s'interpreta sota la llum del concepte de «desancoratge corporal», en el mateix sentit que l'espai de l'avatar del jugador de videojocs segueix sent dependent, jeràrquicament, d'un espai físic real respecte al qual el primer es mostra desancorat, podem emprar amb molta precaució el concepte de «comunitats virtuals» i d'«operacions virtuals» entre els membres d'aquestes comunitats, en tant que desancorades de les operacions amb les divises estatals centralitzades. Desancorada no vol dir independent: com s'ha comentat anteriorment, les criptodivises depenen de la seva convertibilitat a les divises digitals estatals. Així, la criptodivisa esdevé divisa digital, i virtual, en tant que desancorada de les divises estatals, però parasitària de la seva convertibilitat. Podem, doncs, emprar «virtual» amb les precaucions indicades per especificar l'ús de proves de validació que «tanquen» la comunitat dels intercanviants i minadors i la desancoren a través de la tecnologia de cadena de blocs. Òbviament, el sentit d'aquestes «divises virtuals» és diferent al de les monedes dels videojocs, que són digitals i virtuals, però estan fortament centralitzades. La criptodivisa esdevé aleshores un entremig desancorat entre la divisa digital estatal i la divisa merament virtual centralitzada de, per exemple, els videojocs; i és en aquest territori entremig en el qual es juga la seva relació amb la realitat.

s'ha «desmaterialitzat». Les criptodivises esdevenen així el paradigma de la «cosa no còsica» o del nostre relacionar-nos amb entitats abstractes, no corpòries, purament processuals.

En l'era de la cosificació i mercantilització de les experiències, que són processuals, sembla que no podia trigar a arribar l'altra cara de la moneda (mai millor dit) en la forma de la processualització i fluïdificació de les coses (fins i tot de les més sòlides de les coses, com els minerals). L'entitat en què s'instancia el concepte del *bitcoin*, com a criptodivisa, s'assembla molt poc a un euro o un dòlar moderns, però s'assembla força a una unça d'or desmaterialitzada.³¹ La presència d'analogies amb la semàntica de la mineria és abundantíssima: el fet que la quantitat de bitcoins en el món sigui finita acostava el concepte a la finitud de les matèries primeres com els minerals.³² El procés de validació de les transaccions se'l denomina amb l'expressió «minat», i el seu èxit és una «extracció». El poder de computació que discriminaria els miners més capacitats per dur a terme les extraccions es determina a través d'algoritmes que es denominen «de força bruta». La força física (i els seus equivalents mecànics tecnològics) en l'extracció dels minerals són ara substituïts per la capacitat de resolució matemàtica en problemes de desencriptat.

La mineria del *bitcoin* ha produït un autèntic capgirament de la consideració de l'estatut epistèmic de les matemàtiques (ara bolcades en la criptografia), a través de les quals enormes bosses de ciutadans anònims antigament badallants davant de les darreres «noves il·lustracions radicals» semestrals, busquen ara una vida millor com els antics colons i buscadors d'or avituallant-se en garatges amb l'equipament informàtic suficient mentre els ordinadors calculen per ells. Aquesta matemàtica no és geometria, i no permet l'entrada a l'Acadèmia de Plató, a la qual ja fa segles que ningú vol entrar: la popularització de la mineria del *bitcoin* ha produït una autèntica «proletarització tecnològica», financera i externalitzada, de la matemàtica.

31 De fet, el març de 2017 es va arribar a la situació en què el valor d'un *bitcoin* va ser per primera vegada superior a una unça d'or; cf. <https://money.cnn.com/2017/03/03/investing/bitcoin-gold-price-value/>

32 Aquesta és un altra diferència amb el diner fiduciari, la massa monetària del qual depèn de l'emissió dels estats, i és indeterminada més enllà de la lògica econòmica mateixa. La quantitat de bitcoins que els enigmàtics enginyers creadors de la criptodivisa (amb el pseudònim de Satoshi Nakamoto) van emetre es fixa en 21 milions de bitcoins.

Vistes les dificultats per considerar les diverses criptodivises com a «diner modern», en el sentit anteriorment especificat, i vistos els paral·lismes que semblen donar-se entre l'or i les criptodivises, entesos ambdós com béns d'inversió i valors refugi, la resolució de la qüestió de si les criptodivises són o no diners sembla dependre de la qüestió de si l'or podria ser considerat el diner. Tota la concepció metal·lista dels diners ho va considerar així durant molts segles,³³ i he exposat en altre lloc arguments per defensar que el fet que una mercaderia pugui fer contingentment alguna funció del diner no l'autoritza a ser considerada «diner» en el sentit modern.³⁴ El fet que una entitat pugui realitzar alguna funció, desarticulada de la resta de funcions, l'acosta més a la dislocació de les funcions niuades en entitats diferents, pròpia del diner arcaic, en la qual una entitat com la plata podia dur a terme la funció d'unitat de compte sense circular, mentre la civada podia fer la funció de mitjà de canvi, sense comptar (sent, diríem, ella la «comptada»).

Si per «metal·lisme teòric» hem d'entendre la teoria segons la qual «és lògicament essencial al diner consistir en alguna mercaderia, de manera que la font del seu valor de canvi consisteix en el seu valor considerat de manera independent a la seva funció monetària»³⁵, sembla evident que ni l'or ni qualsevol cosa (cacau, sal, ramats, coure, etc.) ha estat mai, en la història de la humanitat, diners. Ara bé, si el metal·lisme que va caracteritzar algunes fases de la història de sentit dels diners va ser alguna vegada un «metal·lisme pràctic», entenent per aquest «l'adhesió a un principi de política monetària segons el qual la unitat monetària ha de mantenir-se firmament vinculada i en condicions de lliure conversió a una quantitat donada de certa mercaderia», aleshores és possible que, en virtut d'un guany en la nostra orientació a l'hora de posicionar-nos³⁶ davant dels valors de les coses que circulen en el nostre món entorn, tingui tot el sentit del món «fer com si», amb finalitats pràctiques, l'or (o l'or desmaterialitzat que suposen les criptodivises) fossin els diners.

La distinció entre metal·lisme teòric i metal·lisme pràctic és cabdal a l'hora d'interrogar-nos sobre si les criptodivises estan duent a terme de manera satisfactòria el fet de considerar cert tipus d'entitats *com si* fossin diners: estan les criptodivises generant-nos un guany en termes d'orienta-

33 Cf. Schumpeter 1995, p. 341.

34 Cf. González, Monserrat 2017: 204.

35 Schumpeter 1995: 336.

36 Cf. González, Monserrat 2017: 113 i ss.

ció respecte a la massa monetària òptima amb la qual un sistema econòmic hauria d'operar? L'or va fer aquesta funció durant períodes molt llargs de la història econòmica, però malgrat l'analogia bastant ferma entre l'or i les criptodivises, podem legítimament interrogar-nos sobre si el «nou or desmaterialitzat» l'està realitzant de manera òptima.

D'altra banda, com ha estat suggerit, les criptodivises no semblen obeir al fet de ser aportacions a un «millor funcionament de l'economia», sinó a soscavar els seus fonaments polítics. En aquest sentit, sí sembla inevitable considerar que les criptodivises semblen apuntar a una resposta —molt políticament determinada cap a la constitució de «conjunts d'individus» relacionats tan sols per vincles comercials d'intercanvi— a quina seria l'essència no monetària dels diners: la via tecnològica cap a la possibilitat d'una societat de mercat no estatalment organitzada.

BIBLIOGRAFIA

- Bjerg, O. (2016) «How is Bitcoin Money?». *Theory, Culture & Society* 33/1: 53-72.
- Chick, V. (1978) «Unresolved questions in monetary theory: a critical review». *De Economist* 126: 37-60.
- Clayton, C.; Gilbert, J. C.; Sedgwick, T. (eds.) (1971) *Monetary Theory and Monetary Policy in the 1970s*. Oxford: Oxford U. P.
- Dalton, G. (1965) «Primitive Money». *American anthropologist* 67: 44-65.
- González Guardiola, J. (2007) «Fenomenología estática de los actos de compra». Dins I. Copoeru, H. R. Sepp (eds.), *Phenomenology 2005: Selected Essays from the Euro-Mediterranean Area*. Bucharest: Zetabooks, 201-226.
- (2009) «Materiales para una investigación fenomenológica sobre el dinero». *Arbor* 736: 289-302.
- (2011) «Ontología y funciones del dinero». *Investigaciones Fenomenológicas* vol. Monográfico 3 («Fenomenología y política»): 223-236.
- (2013a) «Fenomenología del pago». *Investigaciones Fenomenológicas* 10: 11-42.
- (2013b) «The Crisis of European Social Sciences: The Case of Money». *Investigaciones Fenomenológicas* vol. monográfico 4/1 («Razón y vida»): 197-219.
- ; Monserrat, J. (2017) *Mercancía y deuda: Aportaciones de la fenomenología del dinero a la fundamentación de la teoría monetaria*. Morelia: Jitanjáfora.

- Graeber, D. (2011) *Debt: The first 5000 years*. Nova York: Melville House.
- Ingham, G. (2005) *The Nature of Money*. Cambridge: Polity Press.
- Keynes, J. M. (1971) *Treatise on Money*. Londres MacMillan.
- King, J. E. (2003) *A History of Post Keynesian Economics since 1936*. Londres: Edward Elgar Publishing.
- Koepsell, D.; Moss, L. (eds.) (2003) *John Searle's Ideas About Social Reality: Extensions, Criticisms and Reconstructions*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Mankiw, N. G. (2006) *Macroeconomía*. Barcelona: Antoni Bosch Editor.
- Piégay, P. (ed.) (2006) *Teorías monetarias postkeynesianas*. Madrid: Akal.
- Polanyi, K. (1994) *El sustento del hombre*. Barcelona: Mondadori.
- Rochon, L.-Ph.; Rossi, S. (ed.) (2003) *Modern Theories Of Money: The Nature and Role of Money in Capitalist Economies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Samuelson, P.; Nordhaus, W. (2006) *Economía*. Madrid: Mc Graw-Hill.
- Schaps, D. M. (2007) *The Invention of Coinage and the Monetization of Ancient Greece*. Michigan: Univ. of Michigan Press.
- Schumpeter, J. A. (1995) *Historia del análisis económico*. Barcelona: Ariel.
- Seaford, R. (2004) *Money and the Early Greek Mind*. Cambridge: Cambridge U. P.
- Servet, J.-M. (2001) «Le troc primitif, un mythe fondateur d'une approche économiste de la monnaie». *Revue Numismatique* 157: 15-32.
- Simmel, G. (1989) *Philosophie des Geldes*. Gesamtausgabe Band 6. Frankfurt del Main: Suhrkamp.
- Smith, B.; Mark, D.; Ehrlich, I. (eds.) (2008) *The Mystery of Capital and the Construction of Social Reality*. Chicago: Open Court.
- Smithin, J. (ed.) (2000) *What is money?* Nova York: Routledge. («Routledge International Studies in Money and Banking», 4)
- Von Mises, L. (2007) *Teoría del dinero y del crédito*. Madrid: Unión Editorial.
- Von Reden, S. (2007) *Money in classical antiquity*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Wray, R. L. (2003) *Understanding modern money*. Cheltenham: Edward Elgar.